Andrzej Moś

Zasady relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury

Zasady relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury

BIBLIOTEKA PRAWA
OCHRONY ZABYTKÓW

Redaktor serii

KAMIL ZEIDLER

Andrzej Moś

Zasady relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2021

Stan prawny: 15 czerwca 2021 r.

Recenzenci
ks. prof. Tomasz Barankiewicz
dr hab. Maurycy Zajęcki, prof. SWPS

Redaktor Wydawnictwa
Joanna Kamień

Tłumaczenie streszczenia na język włoski
Andrzej Moś

Projekt okładki i stron tytułowych
Jan Rutka

Na okładce
Giovanni Paolo Pannini, *Wnętrze Panteonu w Rzymie*, ok. 1734,
olej na płótnie, 128 cm × 99 cm, Narodowa Galeria Sztuki w Waszyngtonie
(obraz w domenie publicznej)

Skład i łamanie
Michał Janczewski

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-304-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: wydawnictwo.ug.edu.pl/sklep

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Wszystkim, którzy przyczynili się do mojej edukacji

Spis treści

Wykaz skrótów 11

Wstęp 15

ROZDZIAŁ 1
Kościelne dobra kultury w porządku państwowym i kościelnym 31

Wprowadzenie 31
1.1. Kościelne dobra kultury w porządku państwowym 31
1.1.1. Kościelne dobra kultury w prawie międzynarodowym i europejskim 33
1.1.2. Kościelne dobra kultury w prawie krajowym 54
1.2. Kościelne dobra kultury w porządku kościelnym 64
1.2.1. Kościelne dobra kultury w prawie powszechnym 65
1.2.2. Kościelne dobra kultury w prawie partykularnym 77
1.3. Kościelne dobra kultury w Konkordacie z 1993 r. 84
1.4. Wartość religijna dóbr kultury 90
Podsumowanie 98

ROZDZIAŁ 2
Zasady relacji pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim w porządku państwowym i kościelnym 101

Wprowadzenie 101
2.1. Zasada wolności religijnej 102
2.1.1. Zasada wolności religijnej w porządku państwowym 104
2.1.2. Zasada wolności religijnej w porządku kościelnym 113
2.1.3. Prawo do kultu publicznego 120

2.2. Zasada autonomii i niezależności 128
2.2.1. Zasada autonomii i niezależności w porządku państwowym . . . 130
2.2.2. Zasada autonomii i niezależności w porządku kościelnym 139
2.2.3. Stosunek prawa państwowego do prawa kościelnego 145
2.2.3.1. Funkcjonowanie prawa kanonicznego w polskim porządku prawnym 146
2.2.3.2. Kanonizacja prawa państwowego 153
2.3. Zasada współdziałania 159
2.3.1. Zasada współdziałania w porządku państwowym 159
2.3.2. Zasada współdziałania w porządku kościelnym 164
2.3.3. Dobro człowieka i dobro wspólne w porządku państwowym i kościelnym 168
2.3.4. Bilateralność 173
2.3.5. Instytucjonalny wymiar zasady współdziałania 178
Podsumowanie 186

ROZDZIAŁ 3
Realizacja zasad relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury 189

Wprowadzenie 189
3.1. Problemy definicyjne a skuteczna ochrona kościelnych dóbr kultury . . . 190
3.1.1. Zasadność wyróżnienia wartości religijnej w definicji dobra kultury 191
3.1.2. Konieczność ujednolicenia pojęć z zakresu kościelnych dóbr kultury 196
3.2. Realizacja zasady autonomii i niezależności a ochrona kościelnych dóbr kultury 203
3.2.1. Uprawnienia organów państwa w zakresie organizacji ochrony kościelnych dóbr kultury 204
3.2.2. Kanonizacja prawa państwowego w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury 211
3.2.3. Sprawowanie kultu publicznego a ochrona kościelnych dóbr kultury 216
3.3. Realizacja zasady współdziałania w zakresie kościelnych dóbr kultury 221
3.3.1. Kościelne dobra kultury jako dobro wspólne 223
3.3.2. Finansowanie ochrony kościelnych dóbr kultury 230
3.3.3. Konsensualne i instytucjonalne formy ochrony kościelnych dóbr kultury 240
Podsumowanie 247

Wnioski 249

Źródła prawa 256
Prawo międzynarodowe 256
Prawo europejskie 257
Prawo polskie 257
Prawo kościelne i inne dokumenty kościelne 259

Inne dokumenty świeckie 262

Orzecznictwo 264

Literatura 265

Summary
The Underlying Principles of Relations
between the Republic of Poland and the Roman Catholic Church
with Regard to Protection of Cultural Property 280

Riassunto
I principi della relazione tra la Repubblica di Polonia e la Chiesa cattolica
in materia della tutela dei beni culturali ecclesiastici 283

Wykaz skrótów

Akty prawne i inne dokumenty

AA	Dekret o apostolstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* z dnia 18 listopada 1965 r.
AG	Dekret o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus* z dnia 7 grudnia 1965 r.
CD	Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* z dnia 28 października 1965 r.
CIC 1917	*Codex Iuris Canonici. Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*
DH	Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae* z dnia 12 grudnia 1965 r.
dyrektywa Rady 93/7/EWG	dyrektywa Rady 93/7/EWG z dnia 15 marca 1993 r. w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium Państwa Członkowskiego
GE	Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* z dnia 28 października 1965 r.
GS	Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* z dnia 7 grudnia 1965 r.
Karta Wenecka	Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych przyjęta w 1964 r. przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji

KKK	Katechizm Kościoła Katolickiego
KPK	Kodeks prawa kanonicznego
Kompendium	Kompendium nauki społecznej Kościoła, Watykan, 29 czerwca 2004 r.
Konkordat	Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzecząpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
konwencja europejska	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., uzupełniona i zmieniona protokołami Europejskiego Trybunału Praw Człowieka
konwencja haska z 1954 r.	Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r.
konwencja UNESCO z 1970 r.	Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r.
konwencja UNESCO z 1972 r.	Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.
konwencja UNESCO z 2003 r.	Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r.
konwencja UNIDROIT z 1995 r.	Konwencja UNIDROIT o skradzionych lub nielegalnie wywiezionych dobrach kultury, podpisana w Rzymie dnia 24 czerwca 1995 r.
LG	Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* z dnia 18 listopada 1964 r.
PT	Jan XXIII, Encyklika *Pacem in terris* z dnia 11 kwietnia 1963 r., AAS 55, 1963

rezolucja Parlamentu Europejskiego 2014/2149(INI)	rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 8 września 2015 r. w sprawie dążenia ku zintegrowanemu podejściu do dziedzictwa kulturowego w Europie (2014/2149(INI))
SC	Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* z dnia 4 grudnia 1963 r.
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
u.g.w.s.w.	ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania
u.o.z.o.z.	ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
u.s.p.k.k.	ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej

Publikatory

OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Zbiór A

Inne

ETPCz	Europejski Trybunał Praw Człowieka
FRH	Future for Religious Heritage
KEP	Konferencja Episkopatu Polski
OWHC	Organization of World Heritage Cities
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny
UOKiK	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów

Wstęp

Relacje pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim były i są odzwierciedleniem dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości politycznej, kulturowej i społecznej. Zmiany te nie dokonywały się wyłącznie w jednym kierunku poprzez zacieśnianie współpracy czy poszerzanie rozdziału albo nadawanie czy ograniczanie praw jednej ze stron. Relacje między państwem polskim a Kościołem katolickim zmieniały się w różnych kierunkach, nie unikano przy tym powrotów do form – wydawałoby się – minionych. Próbowano wszystkiego: od modeli skrajnych, takich jak wzajemna zależność i wrogość, poprzez stosunki obojętne, aż do przyjaznych. Zachodzące zmiany relacji między tymi instytucjami prowadzą do stwierdzenia, że poza skrajnymi przypadkami trudno ujmować je w kategoriach aksjologicznych. Obrany model jest najczęściej jedynie wypadkową nastrojów społeczno-politycznych danej epoki i regionu, wyrażanych przez przedstawicieli decydującej większości.

Powyższe uwagi są dobrze znane wspólnotom politycznym i religijnym w innych krajach, dlatego określenie relacji między tymi podmiotami jest tak istotne dla żyjących w nich ludzi. W historii, również tej najnowszej, można odnaleźć okresy, w których niewłaściwe relacje między państwem a Kościołem były jednym z motywów ruchów oddolnych mających na celu obalenie reżimu, a co za tym idzie – zmianę rzeczywistości. Brak akceptacji pozycji Kościoła lub stosunku państwa do wspólnot religijnych był inspiracją dla rewolucji, a w konsekwencji – epokowych zmian w obu instytucjach. Model relacji między państwem a wspólnotą religijną był niejednokrotnie podstawą do definiowania tych społeczności. W ten sposób konkretna wspólnota polityczna lub kościelna bywa określana na przykład jako przyjazna albo wroga, tolerancyjna albo uprzedzona, obojętna albo pomocnicza, uniwersalna albo ekskluzywna itp.

Państwo i Kościół oddziałują na siebie bezpośrednio również poprzez współistnienie wyrażające się w posiadaniu części wspólnych. Są nimi przede wszystkim: 1) człowiek jako obywatel i członek wspólnoty kościelnej, 2) terytorium, na którym państwo sprawuje swoją jurysdykcję, a Kościół wypełnia swoją misję oraz 3) szeroko rozumiany majątek kościelny, który podlega obu porządkom prawnym. Taka sytuacja prowadzi do konieczności określenia relacji między państwem a Kościołem dla dobra człowieka oraz dobra wspólnego.

Szczególnym przedmiotem zainteresowania państwa i Kościoła jest szeroko rozumiane dziedzictwo kultury. Oba podmioty miały znaczący wpływ zarówno na jego tworzenie, jak i ochronę w celu zachowania dla kolejnych pokoleń. O ile w porządku państwowym dziedzictwo to służy budowaniu tożsamości narodowej, o tyle w porządku kościelnym jest również depozytem wiary. Z tego powodu oba podmioty podkreślają swoje kompetencje w kształtowaniu sytuacji prawnej tak rozumianego dziedzictwa.

W swojej intencji zarówno organy państwa, jak i Kościoła wybierają najlepsze rozwiązania dla ochrony własnego patrymonium. Ponadto oba podmioty są też aktywnymi uczestnikami stosunków międzynarodowych w zakresie ochrony dziedzictwa kultury, choć z natury rzeczy występują w nich w innej roli. Można jednak domniemywać, że są im znane ogólne reguły troski o dziedzictwo kultury wyrażane w umowach międzynarodowych. Konsekwentnie przyjmuje się, że zarówno państwo, jak i Kościół mają zbieżne wizje ochrony dziedzictwa kultury. W takiej sytuacji wyzwaniem jest wykorzystywanie potencjału ich obu w osiąganiu wspólnego celu.

Ochrona dziedzictwa kultury to także kolizje praw i obowiązków, które często prowadzą do konieczności wyboru między różnymi wartościami. Wielokrotnie brakuje jedynego właściwego rozwiązania trudnego przypadku w prawie (*hard case*), choć takie rozstrzygnięcie jest konieczne. Ten spór o wartości nabiera jeszcze szerszego znaczenia, zważywszy na odmienną naturę wspólnoty państwowej i religijnej. Wreszcie aby odpowiedzieć na pytanie, czy w obecnej sytuacji prawnej istnieją narzędzia, które pozwalają nie tylko rozstrzygnąć możliwe kolizje, ale przede wszystkim skutecznie chronić dziedzictwo kultury, trzeba podjąć próbę sformułowania uwag *de lege lata* i postulatów *de lege ferenda*. Pełnym sukcesem nie jest rozstrzygnięcie sporu „na swoją korzyść", lecz osiągnięcie celu, jaki stał u jego podstaw. Odnosząc to stwierdzenie do zakresu prowadzonych badań, pełnym sukcesem dla żadnej ze stron – ani państwowej, ani kościelnej – nie powinno być „przyznanie racji", ale faktyczna i skuteczna ochrona dziedzictwa kultury.

Podstawowym etapem kształtowania się modelu relacji między państwem a Kościołem jest ustalenie zasad regulujących stosunek obu tych podmiotów. Zostały one sformułowane w konstytucjach zarówno państwowych, jak i kościelnych, a więc aktach prawnych o charakterze ustrojowym. Należy zaznaczyć, że zasady regulujące relacje między państwem a Kościołem, nawet jeśli zostały wyrażone w tych samych lub bliskoznacznych pojęciach, w rzeczywistości mogą mieć dla obu podmiotów różne znaczenie. W porządku państwowym punktem odniesienia będzie funkcja państwa, a w porządku kościelnym misja Kościoła. Ponadto, co do zasady, państwo jest podmiotem charakteryzującym się wewnętrznym pluralizmem światopoglądowym, a Kościół jednolitością. W praktyce pluralizm światopoglądowy prowadzi do świadomego nadawania odmiennego znaczenia tym samym pojęciom, które określane są zbiorczo jako zasady relacji pomiędzy państwem a Kościołem. Zdarza się też, że zarówno niektóre ugrupowania polityczne, jak i badacze negują sens ich istnienia, podkreślając, że podmioty te nie mają wspólnej przestrzeni wymagającej regulacji.

Nadawanie odmiennego znaczenia tym samym, niezdefiniowanym pojęciom to nie jedyna trudność w opisywaniu relacji pomiędzy państwem a Kościołem. Aktualnie obowiązujące zasady w porządku państwowym i kościelnym nie mają charakteru stałego. O ile katolickie nauczanie społeczne nie podlega tak częstym i radykalnym zmianom, choć taka zmiana nastąpiła w drugiej połowie XX wieku, o tyle w porządku państwowym zmiany modelu relacji między państwem a Kościołem są zjawiskiem stosunkowo częstym, co potwierdziła najnowsza historia Polski.

Prezentowane w tej pracy zasady relacji między państwem a Kościołem opierają się na aktualnym modelu zaakceptowanym przez strony w porozumieniu dwustronnym. Konkordat z 1993 r. stał się też podstawą do wyboru tylko tych zasad, które są w nim zapisane: w art. 1 postanowiono, że państwo i Kościół są – każde w swojej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego[1]. Wzajemnie potwierdzone zasady są wyrazem akceptacji stron dla ich stosowania w relacjach między tymi podmiotami, a wskazany cel – dobro człowieka i dobro wspólne – koresponduje z przedmiotem tej pracy, jakim jest dziedzictwo kultury.

Należy zauważyć, że w porządku państwowym sformułowano też inne zasady ważne z punktu widzenia państwa bezwyznaniowego, jak zasada równouprawnienia

[1] Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzecząpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

kościołów i związków wyznaniowych oraz zasada bezstronności władz publicznych. Zasady te nie dotyczą jednak bezpośrednio omawianego zagadnienia, ponieważ niniejsza książka dotyczy jedynie relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim. Należy przy tym nadmienić, że wszelkie przywileje nadawane Kościołowi katolickiemu mogą być podstawą do wnioskowania o nie przez inne wspólnoty religijne. W konsekwencji ustalając zasady relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony dziedzictwa kultury, kształtuje się, na bazie bezstronności i równouprawnienia, zasady relacji między państwem a innymi kościołami i związkami wyznaniowymi.

Oprócz zasad instytucjonalnej relacji pomiędzy państwem a Kościołem można mówić o zasadach mających swoje źródło w wolnościach osobistych każdego człowieka. Wśród nich pojawia się zasada wolności sumienia i religii czy zasada wolności religijnej zapisana w ten sposób odpowiednio w porządku państwowym i kościelnym. W tym przypadku celem analizy nie jest sama zasada wolności osobistych, ale wynikające z niej prawa dla Kościoła, w tym prawo do kultu publicznego, bezpośrednio związane z kwestiami z zakresu ochrony dziedzictwa kultury.

Jak wspomniałem wyżej, w drugiej połowie XX wieku w porządku kościelnym doszło do rewizji zasad między państwem a Kościołem. Wpłynęła na to realna ocena sytuacji społeczno-kulturowej, ponieważ pluralizm w różnych dziedzinach życia, w tym światopoglądowo-religijnej, stał się faktem[2]. Wizja państwa wyznaniowego, w którym zarówno rządzący, jak i rządzeni są katolikami, wyraźnie się zdewaluowała. Jednym z celów ostatniego soboru powszechnego Kościoła było wypracowanie nowych zasad jego współistnienia z państwem.

W Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym ogłoszono konieczność odróżnienia tego, co wierni, „czy to indywidualnie, czy stowarzyszeni, kierując się chrześcijańskim sumieniem, czynią we własnym sumieniu jako obywatele, a tym, co czynią w imieniu Kościoła wraz ze swoimi pasterzami" (GS 76)[3]. To sformułowanie stało się fundamentem dla wszystkich zasad rela-

---

[2] W nauczaniu Kościoła zjawisko pluralizmu nie może być utożsamiane ze zjawiskiem relatywizmu prowadzącego do uznania równości różnych doktryn religijnych i wyznań wiary, ale z równością obywateli wywodzących się z różnych religii. Podobnie laickość państwa jako konsekwencja pluralizmu nie może, zdaniem Kościoła, prowadzić do uznania społeczności państwowej jako zlaicyzowanej, czyli areligijnej lub antyreligijnej; szerzej zob. A.G. Miziński, *Relacje między państwem a Kościołem na Soborze Watykańskim II* [w:] *Katolickie zasady relacji państwo – Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 57.

[3] Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* z dnia 7 grudnia 1965 r., AAS 56 (1966) [dalej: GS] [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002.

cji pomiędzy państwem a Kościołem ogłoszonych przez Sobór Watykański II. Kościół wskazuje, że relacje między tymi podmiotami powinny być rozpatrywane na dwóch płaszczyznach. Pierwsza z nich dotyczy katolików jako obywateli państwa. Podejmowana przez nich szeroko rozumiana działalność polityczna powinna uwzględniać głos chrześcijańskiego sumienia. Druga płaszczyzna to formalne występowanie w imieniu Kościoła jako odrębnej wspólnoty. W tym aspekcie chodzi o relacje pomiędzy Kościołem a państwem jako dwiema odrębnymi społecznościami o charakterze formalno-instytucjonalnym. Działalność obywatela państwa prowadzi do określenia praw i obowiązków obywatelskich, takich jak prawo do wolności sumienia i wyznania czy prawo do równego udziału w życiu politycznym niezależnie od przynależności wyznaniowej. Natomiast działalność publiczna w imieniu Kościoła w relacji z władzami państwowymi spoczywa na biskupach, a wierni mogą w niej uczestniczyć, o ile występują razem z biskupami. Legitymacją do występowania biskupów w sprawach dotyczących porządku doczesnego, według Kościoła, jest obowiązek troski o poszanowanie praw człowieka.

Uznanie przez Kościół zasady poszanowania społeczeństwa pluralistycznego pod względem religijnym i światopoglądowym ma charakter deklaratoryjny i obligatoryjny[4]. Charakter deklaratoryjny wyraża się w stwierdzeniu istnienia zjawiska socjologicznego, które polega na światopoglądowym i religijnym zróżnicowaniu społeczeństwa. Charakter obligatoryjny wyraża się w obowiązku kształtowania relacji pomiędzy państwem a Kościołem w oparciu o zasady wolności religijnej, autonomii i niezależności oraz współpracy między tymi podmiotami.

Powyższe uwagi dotyczące porządku państwowego i kościelnego prowadzą do stwierdzenia, że istnieją trzy zasadnicze zasady relacji między państwem a Kościołem, które są postulowane przez obie strony. Ich zaprezentowanie z punktu widzenia porządku państwowego i kościelnego jest podstawą do zrozumienia innych zagadnień, takich jak prawo do sprawowania kultu publicznego, korelacji obu systemów prawnych oraz praktycznych form współdziałania. Omówienie tych zasad powinno dać kompletny i rzeczywisty obraz relacji między państwem a Kościołem, który będzie można odnieść do dziedzictwa kultury.

Zasady relacji pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim zgodnie z zamysłem tej książki będą się odnosić do kościelnych dóbr kultury. Wybór tak sformułowanego przedmiotu relacji między tymi podmiotami nie był oczywisty. Pojęcie „dobra kultury" na forum międzynarodowym jest wypierane przez pojęcie szersze, jakim jest „dziedzictwo kultury", a polski prawodawca chętnie

---

4 Zob. A.G. Miziński, *Relacje między państwem a Kościołem*..., s. 526–606.

posługuje się pojęciem „zabytek". Z kolei kościelny prawodawca o zasięgu powszechnym preferuje pojęcia „dobra kultury" i „dziedzictwo kultury" w celu poszukiwania dialogu na forum międzynarodowym. Polski prawodawca kościelny podąża za pojęciami państwowymi. Problem określenia relacji między wymienionymi terminami jest złożony i szeroko komentowany w literaturze przedmiotu, ale nie stanowi celu tej pracy[5]. Dlatego za Piotrem Stecem przychylam się do stwierdzenia, że choć terminy te nie są synonimami, to „zakresy znaczeniowe tych pojęć są na tyle pokrewne, że pokrywają się w znacznej części"[6]. Zdaniem tego autora zasadne jest nawet używanie ich zamiennie w celu uniknięcia monotonii językowej, dlatego w dalszej części książki również będę stosował oba terminy. Należy jednak podkreślić, że są autorzy, którzy ściśle definiują powyższe pojęcia i jednoznacznie opowiadają się za używaniem jednego z nich[7].

Książka ta nie dotyczy wyłącznie ochrony dziedzictwa kultury, ale również relacji pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim. W jej tytule została więc zawarta idea swoistego dialogu pomiędzy tymi podmiotami, wprowadzonego w odniesieniu do ważnej części dziedzictwa kultury. To właśnie ten dialog skłonił mnie do wyboru pojęcia „kościelne dobra kultury", co pokrótce uzasadnię.

W polskim porządku prawnym można zaobserwować tendencję do zmiany oceny używanych pojęć z zakresu dziedzictwa kultury. Najpierw pojęcie „dobro kultury" zostało poddane krytyce przez przedstawicieli doktryny[8]. Następnie, po niespełna czterdziestu latach, przestała obowiązywać definicja legalna „dobra kultury" na rzecz preferowanego pojęcia „zabytek", które jednak już wcześniej funkcjonowało w języku prawnym. Obecnie pojawiają się poglądy potwierdzające występowanie osobnej gałęzi prawa mającej za przedmiot ochronę „dziedzictwa kultury"[9]. W ten sposób w polskim języku prawnym i prawniczym coraz częściej stosowane jest pojęcie „dziedzictwo kultury" lub „dziedzictwo

---

[5] Szerzej zob. M. Zajęcki, *Definiowanie pojęć podstawowych prawa kultury w kontekście zasad wykładni prawa polskiego* [w:] *Kultura w praktyce. Zagadnienia prawne*, t. 1, red. A. Jagielska-Burduk, W. Szafrański, Poznań 2012, s. 23–41; zob. też: J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kraków 2001; K. Zeidler, *Restytucja dóbr kultury ze stanowiska filozofii prawa. O trudnych przypadkach na granicy kultury i prawa*, Warszawa 2011.

[6] P. Stec, *Prawo ochrony kościelnych dóbr kultury – niedocenione pole badawcze* [w:] *Imago – Vox Demonstrans. Studia z dziejów sztuki i kultury*, red. T. Dola, E. Mateja, Opole 2018, s. 438.

[7] Zob. J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski*...; A. Frankiewicz-Bodynek, *O należytym pojmowaniu dziedzictwa narodowego i jego aksjologicznych podstawach* [w:] *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*, red. R. Balicki, M. Jabłoński, Wrocław 2018.

[8] Zob. J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski*..., s. 69.

[9] K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa* [w:] *Prawo ochrony zabytków*, red. K. Zeidler, Warszawa – Gdańsk 2014, s. 23–33.

Andrzej Moś - doktor nauk prawnych, radca prawny, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego i Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Santa Croce w Rzymie, autor m.in. przekładu Kodeksu dóbr kultury i krajobrazu Republiki Włoskiej

Na okładce książki znajduje się obraz Giovanniego Paolo Panniniego zatytułowany *Wnętrze Panteonu w Rzymie*. To osiemnastowieczne dzieło włoskiego artysty doskonale oddaje zagadnienia poruszane w książce, sytuację, kiedy w ramach jednej przestrzeni to, co sakralne, miesza się z tym, co świeckie. I jak różne mogą być motywacje osób odwiedzających Panteon, tak różne mogą być wartości występujące w ramach jednej przestrzeni. Wystarczy nadmienić, że Panteon jest jednym z najlepiej zachowanych antycznych budynków starożytnego Rzymu, o unikatowej architekturze, miejscem spoczynku Rafaela, pierwszych królów zjednoczonych Włoch, a jednocześnie jest kościołem katolickim pw. Najświętszej Maryi Panny od Męczenników. Panteon zawiera więc wartości artystyczne, historyczne, naukowe, patriotyczne i religijne, a wartości te się nie wykluczają. W książce, przenosząc zagadnienie współistnienia wartości sakralnej i zabytkowej na grunt Polski, staram się wykazać, że umiejętne i odpowiedzialne zarządzanie zabytkami podnosi ich wartość oraz służy ochronie, a doświadczenie piękna i *sacrum* się nie wykluczają.

Od Autora

Praca ma ważne i aktualne znaczenie w opisie, analizie i wyjaśnieniu kształtowania się relacji między Rzecząpospolitą Polską a Kościołem katolickim oraz wyodrębnienia się osobnej gałęzi prawa. (...) Podjęty temat, chociaż wydaje się w tytule klarowny, ostatecznie nie jest łatwy w opracowaniu.

Z recenzji ks. prof. Tomasza Barankiewicza

Za najistotniejsze ustalenie szczegółowe uważam postulat wprowadzenia do polskiego obrotu prawnego kategorii wartości religijnej dobra kultury. Za interesujące socjologicznoprawnie uważam naszkicowany przez Autora czteroetapowy quasi-model współdziałania organów władzy państwowej i kościelnej.

Z recenzji prof. Maurycego Zajęckiego

BIBLIOTEKA PRAWA OCHRONY ZABYTKÓW

ISBN 978-83-8206-304-2

Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego